

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

EMOČNÍ DEPRIVACE (PŘÍPADOVÉ STUDIE DĚTÍ VYRŮSTAJÍCÍCH V KOJENECKÝCH ÚSTAVECH)

Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. Marta Franclová, Ph.D.

Vypracovala:
Dana Vyletová

České Budějovice, 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svoji bakalářskou práci vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované a použité literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě, fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích, dne 31. března, 2014

Dana Vyletová

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat PhDr. Martě Franclové, Ph.D. za cenné rady, čas a odborné vedení, které mi poskytla při psaní této práce.

Také bych chtěla poděkovat mému synovi, mým rodičům a mému příteli, kteří mě podpořili při studiu i v životních situacích.

Abstrakt

Tato bakalářská práce je v teoretické části zaměřena na význam raného dětství pro zdravý psychický vývoj dítěte, na velký význam rodiny a její socializační a emoční funkci a na důležitost vazebného vztahu k mateřské osobě. Dále se věnuje problematice psychické deprivace v raném dětství, jejími příčinami i projevy. Okrajově je zmíněna i funkce kojeneckých ústavů a druhy náhradní rodinné péče.

V praktické části jsou popsány dvě případové studie dětí, které žily po určitou dobu v kojeneckém ústavu v Plzni. Vzhledem k tomu, že obě děti navštěvovaly stejnou mateřskou školu, jsou tyto studie doplněny o pozorování jejich chování mezi ostatními dětmi.

Abstract

This work is in the theoretical part focused on the importance of early childhood for the healthy psychological development of the child, the great importance of the family and its socialization and emotional function, and the importance of binding relative to the parent entity. It also discusses the issue of psychological deprivation in early childhood, its causes and manifestations.

Marginally is mentioned the issue of nurseries and types of foster care. The practical part describes two cases of studies of children who have lived for some time in infant homes in Pilsen. Given that both children attended the same kindergarten, these studies are complemented by observing their behavior to other children.

Obsah

Úvod	7
Teoretická část	9
1. Psychický vývoj v raném dětství	9
1.1. Vazba na matku, mateřskou osobu	10
2. Sociální prostředí	13
2.1 Rodina	13
2.1.1 Funkce rodiny	14
2.2 Jesle	17
2.3 Kojenecké ústavy	18
2.4 Náhradní rodinná péče	19
3. Deprivace	21
3.1 Emoční deprivace	23
3.2 Projevy deprivace	24
3.3 Izolace	25
3.4 Separace	25
5. SHRNUÍ	26
Praktická část	27
1. Cíl praktické části	27
2. Metodologický postup	28
2.1 Použité metodologické postupy	30
2.2 Realizace výzkumu	31
3. Případová studie č. 1.	32
3.1 Osobní a rodinná anamnéza	32
3.2 Školní anamnéza	34
4. Případová studie č. 2	39
4.1. Osobní a rodinná anamnéza	39
4.2 Školní anamnéza	40
Závěr	44
Seznam literatury	46
Přílohy	48

Úvod

Motto

Jsmo formováni a přetvářeni těmi, kteří nás milují, a přestože láska může pominout, jsme stále jejich dílem, ať dobrým nebo špatným.

Francois Mauriac

Pracuji jako učitelka v mateřské škole již 27 let a za tu dobu jsem se setkala s různými osudy dětí a hlavně s různými typy rodinného prostředí, špatnými i dobrými, které děti formují a ovlivňují. Několik let jsem pracovala ve školce, kam docházelo větší procento dětí ze sociálně slabých rodin i z rodin různých etnik. Problémy se vyskytovaly nejčastěji u rozvedených párů, kdy se o dítě starala jen matka, výjimečně i otec. Například jeden rozchod rodičů odnesl chlapec trvalými následky koktavosti. Ale i v rodině, která byla kompletní, docházelo k týrání psychickému i fyzickému. V současné době pracuji v sídlištní školce, kde se nevyskytuje tolik negativních vlivů na děti, ale i zde se najde několik případů k zamyšlení. A právě osudy dvou dětí, které před dvěma lety nastoupily do naší školky, mě přivedly k tématu této bakalářské práce. V obou případech jde o děti, které byly po narození odloženy v kojeneckém ústavu a jejichž osudy se nadále odlišně vyvíjely. Jedno dítě bylo v 7 měsících adoptováno cizími rodiči a druhé bylo v roce svěřeno do pěstounské péče prarodičů. Začátky života těchto dětí na ně zanechaly vliv, který hlavně u jednoho z nich byl velmi viditelný.

Proto jsem si za téma své bakalářské práce vybrala emoční deprivaci a hlavně důležitost rodiny v začátcích života každého jedince.

Na začátku mé práce jsem se chtěla původně zaměřit hlavně na kojenecké ústavy jako na největší viníky deprivace, avšak v průběhu zjišťování a vypracovávání této práce jsem narazila na spoustu zajímavých informací. Vzhledem k tomu, že chlapec

po nějaký čas navštěvoval jesle, zmínila jsem se v práci i o nich. Velmi přínosná pro mě byla návštěva kojeneckého ústavu, kde se mi velmi ochotně věnovala paní ředitelka. Díky ní jsem na tyto ústavy částečně změnila názor a doufám, že svou prací pomohu alespoň k malé podpoře těchto zařízení.

Na toto téma je již zpracována řada publikací i různých bakalářských či diplomových prací, přesto bych i já k tomuto tématu chtěla přispět svým pozorováním a zpracováním případových studií.

Teoretická část

1. Psychický vývoj v raném dětství

Vývoj dítěte je velmi závislý na podnětném a emočně vřelém prostředí. Martin (2011) se ve své knize ztotožňuje s ostatními a na podnětné prostředí klade velký důraz. Z hlediska psychického vývoje dítěte jsou nejvýznamnější sociální faktory, které přispívají k rozvoji specificky lidských projevů. Tento proces společensky podmíněných zkušeností se označuje socializace (Vágnerová, 2005). Psychický vývoj se uskutečňuje nejen působením vnějších vlivů, ale i dědičností, zráním a učením. *„Proces zrání je předurčen genetickým programem, projevuje se zákonitou posloupností určitých změn, které lze chápat i jako stav připravenosti k dalšímu rozvoji“* (Vágnerová, s. 21). Vágnerová (2005) v knize poukazuje na kritická období, která jsou nejvhodnější k vývojovým změnám a rozvoji psychiky. *„Je to např. období vzniku citové vazby matky a dítěte v prvních letech života, období osamostatňování v batolecím věku i v adolescenci, fáze rozvoje logického uvažování na počátku školního věku a v dospívání apod.“* (Vágnerová, s. 22)

Zrání pouze ovlivňuje předpoklady k určitému psychickému rozvoji, ale teprve učení je dále rozvíjí. Jsou ve vzájemné interakci. Psychický vývoj bývá členěn do různě dlouhých období, která mají mezi sebou různé mezníky. Patří sem biologický, který je dán především zráním, psychický, daný genetickými dispozicemi a učením, a sociální, který je daný společností. Dále Vágnerová (2005) poukazuje na důležitost senzitivní fáze, což je časový úsek, kdy je jedinec více vnímavý k určitým podnětům. Například pro vytvoření citové vazby je senzitivním obdobím rané dětství. Zkušenosti v tomto období vytvářejí základ pro další vývoj.

Prvním velmi důležitým obdobím pro dítě je prenatální. Mezi matkou a plodem se v této době vytváří určitý komunikační systém. Vágnerová (2005) uvádí fyziologickou, smyslovou a emoční komunikaci. Fyziologickou zprostředkovává krev, pomocí které se k dítěti dostávají látky vhodné, ale bohužel i škodlivé – stres, kofein,

alkohol, drogy. Smyslová komunikace umožňuje dítěti libé i nelibé pocity, které dává najevo svou pohybovou aktivitou. Emoční a racionální postoj matky k plodu spočívá v soustředěnosti matky na plod. Jak uvádí Vágnerová (in Matějček 1999), nechtěné děti bývají v průměru častěji potraceny než děti chtěné.

Novorozenecké období trvá přibližně jeden měsíc a to je doba adaptace na nové prostředí. V tomto období je významné učení, které je závislé na přísunu podnětů. Největším zdrojem podnětů je pro dítě matka. Dítě ji pozná podle čichu, hlasu a zraku. V kojeneckém období je základním úkolem získání důvěry k okolí. Mezi ním a matkou se mezi 3. a 6. měsícem vytváří symbiotická vazba (Mahlerová, 1975 in Vágnerová, 2005), která se vytváří už v průběhu těhotenství a narozením dítěte se podstatným způsobem stimuluje. Mezi 6. a 9. měsícem už dítě dokáže matku odlišit od ostatních lidí a dítě ji chápe jako trvalý objekt (Vágnerová, 2005).

1.1. Vazba na matku, mateřskou osobu

Z mnoha výzkumů předních psychoanalytiků vyplývá, že dítě si během prvního roku vytváří silné pouto k mateřské postavě. To znamená, že matku lze nahradit jinou osobou, která poskytuje dítěti mateřskou péči, uspokojuje jeho potřeby a dítě se k ní citově připoutává. Zatím nepanuje shoda v tom, jak rychle pouto vzniká a jak trvá dlouho (Bowlby, 2010). Bowlby ve své knize uvádí čtyři hlavní teorie o dětském poutu:

1. Jde o uspokojení převážně fyziologických potřeb. Dítě se připoutává k matce, která mu poskytuje potravu a teplo. Tato teorie se označuje jako „teorie vypočítavé lásky“.
2. Děti jsou závislé na sání z prsu a tím vzniká pouto mezi novorozencem a matkou.
3. Děti vyžadují blízký kontakt k lidské bytosti a to nezávisle na uspokojení potřeb potravy a tepla. Bowlby toto označuje jako teorii primárního upnutí k objektu, děti se touží vrátit zpět do dělohy.
4. Nejvíce se všichni zatím přiklání k první sekundární teorii, avšak Bowlby se ve své knize domnívá, že uspokojování fyziologických potřeb, jako je potrava, hraje ve vazebném chování pouze menší roli.

Ze čtyř teorií se přiklání hlavně k upnutí na objektech a k sání.

Vazebné chování dětí má pět vzorců- sání, přidržení, následování, pláč a úsměv, které přispívají k citové vazbě a kdy jde o řízené vazebné chování, které udržuje dítě v blízkosti matky. Děti už od třech měsíců reagují odlišně na matku a na ostatní lidi svými projevy, jako je úsměv a sledování očima. Pokud matka odejde z místnosti, projevuje se dítě dožadující její blízkost pláčem nebo snahou ji následovat.

Toto vazebné chování se objevuje kolem šestého měsíce, kdy dítě při návratu matku vítá úsměvem nebo zvedáním ruky. Přestože vazebné chování projevují děti i k ostatním členům rodiny, k matce či mateřské postavě je silnější a intenzivnější. Vazebné chování má pro dítě několik významů a výhod. Dítě připoutané k matce má příležitost se od ní učit a hlavně má u ní ochranu před nebezpečím. Je zajímavé, že intenzita tohoto chování závisí na tom, jak se matka k dítěti chová. Pokud dítě odmítá či ho odhání, pak je dítě na matku více fixováno a snaží si ji u sebe udržet.

Bowlby (2010) ve své knize rozdělil vazebné chování do čtyř fází:

1. Orientace a signály s omezeným rozpoznáváním postavy. Tato fáze trvá od narození do osmi až dvanácti týdnů. Dítě se orientuje převážně čichem a sluchem a jeho schopnost rozpoznávat osoby je omezená. Dokáže osoby sledovat a svým žvatláním a úsměvem si získává pozornost.
2. Orientaci a signály zaměřené k jedné rozeznávané postavě. V této fázi je výraznější chování k mateřské postavě než k ostatním. Trvá asi od 12 týdnů do půl roku, podle okolností.
3. Udržování blízkosti k rozeznávané postavě prostřednictvím lokomoce a signálů. Tato fáze začíná mezi šesti až sedmi měsíci věku až přibližně do třetího roku. Zde už dítě dokáže následovat matku, vítá ji při návratu a používá ji jako základnu pro své výzkumy a jeho chování začíná směřovat k určitému cíli. Zde je citová vazba již velmi výrazná. Určité vazby vznikají i k ostatním členům v rodině a ty si dítě vybere jako vedlejší postavy. Cizí lidé vyvolávají odstup a opatrnost.

4. Utváření partnerství korigovaného k cíli. Dítě pozorováním své matky získává vhled do jejich pocitů a motivů a tím se začíná budovat vzájemný vztah partnerství.

Vzhledem k tomu, že vývoj každého dítěte je velmi individuální, nelze pevně stanovit, ve které fázi se dá hovořit o citovém připoutání. Ještě není v první fázi a už určitě je ve třetí fázi.

Velmi záleží na behaviorální výbavě lidského novorozence. Po narození začínají fungovat smyslové orgány. Dítě tak dokáže rozlišit pachy a hlasy různých lidí a svým otáčením hlavy a sáním preferuje svoji matku. Zrakové rozlišování tváří probíhá asi ve čtrnácti týdnech. Důležité je vzájemné dotýkání, kdy má dítě možnost použít ústa, ruce i nohy a tak se k ní přichytit a více vnímat. Takto vznikají první interakce mezi matkou a dítětem.

Během prvního roku se u dítěte objevuje několik typů chování, jež jsou vyvolány především konkrétní postavou a k té jsou i zaměřeny. Patří sem například to, že dítě nepřestává plakat, když ho drží někdo jiný než matka, rozpláče se při matčině odchodu, častěji se usmívá při pohledu na matku, očima sleduje více matku, matku vítá specifickým způsobem, snaží se matku následovat po jejím odchodu, více vyžaduje matčino chování, skrývá tvář před ostatními, za matku se schovává a hledá u ní ochranu a útěchu.

Dítě má tedy ve svém životě jednu hlavní vazebnou postavu, kterou je převážně biologická matka anebo mateřská postava. Během druhého roku vznikají u dítěte další vazebné vztahy k otci, sourozencům a prarodičům. Vazebné chování se u dítěte může projevit i k objektu neživému, jako je například kus látky, polštář, plyšák atd. Tato vazba je vyjádřením uspokojivého vztahu k lidem. Sání může nahradit dudlík či cucání palce (Bowlby, 2010).

2. Sociální prostředí

2.1 Rodina

Rodinu zařazujeme mezi malou sociální skupinu, která má nejdůležitější roli ve společnosti. Existuje hlavně proto, aby lidé mohli pečovat o své děti, a je tudíž prvním závazným modelem společnosti, s kterým se dítě setkává.

„Model rodiny tvořené rodiči, jejich dětmi, případně prarodiči vykazuje neobyčejnou stabilitu ve všech známých současných společnostech. Prakticky neexistuje žádný typ společnosti, který by se neopíral o rodinu jako o svůj základní článek.“

(Matoušek, s. 10).

Členové rodiny jsou ve vzájemné interakci a navzájem se ovlivňují. V rodině se vytváří prostředí, které slouží jako citové zázemí a zdroj jistoty a bezpečí, poskytuje dítěti základní zkušenosti, ovlivňuje ho biologicky i sociálně. Rodinu zařazujeme mezi socializační činitele spolu se společností a sociální vrstvou, k níž jedinec patří (Vágnerová, 2005).

Rodina se snaží formovat dítě podle svého hodnotového schématu, podle vlastní hodnotové hierarchie a přenáší na děti své normy. Dítě si z rodiny odnáší základní vzorec chování, představu o pracovním uplatnění, o manželství, rodině. Všem svým členům poskytuje domov, otevřenost, pocit bezpečí, jistoty a důvěry. V rodině se dítě učí komunikovat, respektovat názory a postoje druhých lidí a sdílet jejich problémy. Zkušenosti z rodiny podstatně ovlivňují další účast dítěte v jiných sociálních skupinách. Zda bude umět dobře navazovat styk s druhými, zařadit se do skupiny, zvládat konflikty. V rodině se kladou základy pro dovednosti a návyky v sociální komunikaci, schopnost i potřeba mít vztah k druhým. Hlavním smyslem a cílem rodiny jako společenské instituce je péče o děti a jejich výchova. Ta se může odlišovat a rozeznáváme několik typů. Čáp (2007) ve své knize zmiňuje například dělení podle D. Baumrindové (1972aj.), která obnovila klasické styly K. Lewina a rozpracovala je pro rodinu.

- Autoritářský – výchova je autokratická, tradiční, patriarchální, je zde záporný emoční vztah, rodiče jsou nároční a kontrolující, odmítají.
- Autoritativně-vzájemný - výchova je přísná, ale přitom laskavá. Zde je optimální forma výchovy se vzájemným porozuměním a přiměřeným řízením, rodiče jsou nároční a kontrolující, akceptují.
- Zanedbávající – liberální výchova s nezájmem o dítě. Rodiče jsou nenároční a nekontrolující, odmítají.
- Shovívavý styl – laskavá výchova bez požadavků a hranic, kamarádský vztah, dobrovolné dodržování norem. Rodiče jsou nenároční a nekontrolující, akceptují (Čáp, Mareš, 2007)

Rodiny můžeme dále dělit podle druhu na orientační, nukleární, vícegenerační, prvotní, druhotnou, úplnou, neúplnou, nebo podle funkce na funkční a dysfunkční (Helus, 2009).

2.1.1 Funkce rodiny

„Rodina odedávna plní důležité funkce v životě společnosti i jednotlivého člověka“ (Čáp Mareš, s. 60)

Funkce rodiny jsou chápány jako úkoly, které plní rodina jednak vůči svým příslušníkům, ale také ve vztahu ke společnosti.

Mezi základní funkce patří:

- biologická - zajišťuje uspokojování základních biologických potřeb a plození nové generace;
- ekonomická - zabezpečuje materiální podmínky pro zdravý a plnohodnotný vývoj dětí a také se podílí na rozvoji ekonomického systému celé společnosti;

- ochranná - zajišťuje ochranu, bezpečí a jistotu v každodenním životě, ale i v zátěžových situacích;
- výchovná - zajišťuje dodržování norem morálních i právních, vede k hodnotám dané společnosti;
- emocionální - umožňuje prožívat radost i smutek, dítě pozná lásku, soucit, porozumění, pomoc a jistotu.

Každá z těchto funkcí je velmi důležitá a úkolem každého rodiče by mělo být vytvoření bezpečného a podnětného prostředí, tedy rodiny funkční. Helus (2009) ve své knize poukazuje na několik funkcí rodiny. V první řadě je to zajištění a uspokojení primárních biopsychických potřeb, jako je jídlo, pití, pohyb a dostatek podnětů k rozvoji osobnosti. Dále se zmiňuje o potřebě organické příležitosti, mít domov, zázemí, blízkého člověka a vytvářet si tak bazální jistotu. V rodině dítě získává prostor pro projev, poznává samo sebe, rozvíjí se, poznává vztah k hodnotám, jako například k vybavení domácnosti. Chlapci a dívky zde poznávají svoji roli budoucího otce či matky a rodiče tvoří pro děti vzor, který děti napodobují. V dětech se zakládá, upevňuje a rozvíjí smysl pro povinnost, dítě je součástí všech činností rodiny se všemi jejími členy, a pomáhá tak pochopit mezigenerační vztahy. Prostřednictvím prarodičů, sourozenců, ostatních příbuzných a známých dítě získává představu o společnosti, širším okolí a o světě. V neposlední řadě je to hlavně prostředí, kde má dítě zázemí, může se svěřit, dostat radu i pomoc, a je tak útočištěm v složitých životních situacích.

V dnešní době je však obrovský nárůst rozvodovosti a počet dětí v rodině klesl. Lidé uzavírají i několik svazků za život a základní funkce rodiny je tak potlačena. V současnosti je zcela normální, že dítě vyrůstá pouze s matkou, v některých případech s otcem, a nastává doba, kdy se objevuje, že dítě vyrůstá v homogenní rodině. Co vše toto přináší? Dítě, které nevyrůstá v harmonické rodině, nemá možnost poznat hodnoty tradičního pevného svazku. Chlapci nemají možnost identifikovat se s mužským vzorem (Helus, 2009). Vágnerová (2005) ve své knize klade důraz rodiny

na vznik genderové identity jedince. Jedině v rodině, kde je zastoupena role matky i otce, může dítě poznat svou genderovou roli.

Dalším trendem naší doby je odkládání založení rodiny až na pozdější dobu. Dnešní mladí lidé dávají přednost studiu jak u nás, tak v zahraničí, a rodina a dítě přichází na řadu až po třicátém věku jednotlivců. Také je velmi moderní žít ve stavu nesezdaném, které vede jen k rychlejší a snazší odluce partnerů. Za zmínku stojí i výchova dětí v rodinách. Helus (2009) ve své knize srovnává dětství proplávané proti zanedbanému. Na jedné straně jsou rodiče, kteří se snaží vše naplánovat, dávají dítě na různé kroužky, ať sportovní či jazykové, doma má dítě k dispozici vymoženosti dnešní doby, jako je počítač, televize, tablety, video apod. Na druhé straně jsou rodiče, kteří z různých důvodů své dítě zanedbávají. Důvodem může být nedostatek času na dítě kvůli zálibám rodičů, nezvládání výchovy například v období puberty, různé indispozice psychické, fyzické či sociální a v těch nejhorších případech jsou to závislosti na alkoholu či drogách (Helus, 2009).

Rodina hraje velikou roli při sociálním učení. Je to místo, kde se uplatňují všechny druhy učení, které známe. V první řadě je to učení nápodobou. To probíhá od raného dětství. Dítě napodobuje svoje rodiče, sourozence a osoby z nejbližšího okolí. Učí se tak mimice, řeči, emocím. Mezi další učení řadíme posilování. To je založeno na odměnách a trestech. V dnešní době se způsob trestu zavrhuje a do popředí se dostává respekt, o kterém je napsána kniha *„Respektovat a být respektován“* od manželů Kopřivových a spol. Dále sem patří identifikace, kdy se dítě snaží ztotožnit s osobou, která je mu vzorem a ke které vzhlíží. Důležité je i observační učení. Při něm se pozorováním dítě učí chování jiných, například sourozence, a poznává tak, které chování je vhodné a naopak. A v poslední řadě je to učení anticipační. Zde se projevuje očekávání okolí, které na dítě působí a ovlivňuje ho. Rodina je tedy nejdůležitější skupinou pro všestranný rozvoj dětí a pro nástup další a další generace.

2.2 Jesle

Matějček s Langmeierem (2011) vysvětlují vznik jeslí převážně z důvodu sociální a zdravotní ochrany. Jednalo se o děti matek zaměstnaných a osamělých a o děti z velmi špatných sociokulturních poměrů. Zvyšování životní úrovně tuto funkci v dnešní době naštěstí potlačilo a nahradila ji funkce pomocná.

V dřívějších dobách zajišťoval rodinu po ekonomické stránce hlavně otec, dnešní společnost zaměstnává plnohodnotně i ženy, a to vede k nutnosti využití různých kolektivních zařízení.

Jesle řadíme do prvního stupně tohoto systému a jsou zřizovány pro děti do 3 let věku.

A právě tento raný věk dítěte, kdy je pro dítě nejdůležitější rodina a vazba na matku, se stává sporem mnoha odborníků v názoru na funkci jeslí.

Jsou jesle vhodné pro děti či nikoli?

Záleží na mnoha faktorech. Například zda jde o jesle denní nebo celotýdenní, po jak dlouhou dobu děti v jeslích jsou, z jaké pocházejí rodiny a zda rodinnou výchovu jen doplňují či ji plně nahrazují.

Zastánci jeslí mají několik argumentů, kdy tvrdí, „že jesle nejsou jen pomocným zařízením, doplňujícím rodinu, ale že poskytují dětem určité specifické hodnoty-tj. hodnoty, pro které by bylo nutné je budovat, i kdyby to společnost z důvodů hospodářských přímo nepotřebovala.“(Matějček, Langmeier, 2011, s.125)

- výchova v jeslích může napravit nesprávné výchovné postoje rodičů
- jedináčkům nahrazuje kolektiv v jeslích sourozence
- děti mají navzájem pro sebe vhodnou podnětovou hodnotu
- výchova je odbornější a systematičtější

Autoři tyto argumenty ve své knize částečně vyvracejí. Tak například tvrdí, že špatné výchovné působení rodičů lze napravit vhodným poučením, rodina vytváří pro dítě složitější vztahy a sourozenci mají jiné postavení než děti v jeslích. U malých dětí ještě nelze mluvit o zaměřené výuce, ale spíše o budování výchovných základů.

Pobyt dítěte v jeslích charakterizují jako náročný nikoli nebezpečný. Citové pouto k matce zůstává, ale je podrobena zátěži. V jeslích celodenních dochází k separaci a objevují se rizika deprivčních situací. Problémem kolektivních zařízení je i zvýšená nemocnost dětí.

Jesle byly velice propagovány v době totalitního režimu a to hlavně z toho důvodu, aby co nejvíce žen mohlo nastoupit do zaměstnání. „*Nejrůznější šetření, včetně těch prováděných v naší zemi, ukázala, že jsou to zařízení především ku prospěchu dospělých, nikoliv dětí, a že z vývojového hlediska jsou předčasná. Děti by si je samy nevymyslely!*“ (Matějček, 2005). V tak časném věku děti vývojově nedozrálý do kolektivního zařízení.

2.3 Kojenecké ústavy

Podle slov paní ředitelky Jany Tytlové z kojeneckého ústavu v Plzni spadají ústavy a dětské domovy do 3 let věku do rezortu ministerstva zdravotnictví. Nejsou to pouze jakási pobytová zařízení, ale především odborná zdravotnická zařízení, která poskytují komplexní péči. Jedná se o péči diagnostickou, léčebně-preventivní, ošetrovatelskou, sociální a výchovnou. O děti zde pečují tým odborných pracovníků - lékaři, psychologové, dětské sestry, fyzioterapeuti, sociální pracovníci a další. Zdravotní a zdravotně sociální důvody přijetí jednoznačně převažují nad důvody čistě sociálními. Je zde poskytována i náročná ošetrovatelská péče dětem s těžkým zdravotním postižením, které jsou přijímány na žádost rodičů nezvládajících péči v domácím prostředí. Péče je poskytována dětem zanedbávaným, týraným, vyžadujícím specializovanou psychologickou péči, dlouhodobou rehabilitaci či podrobnou diagnostiku před umístěním do náhradních rodin.

Další činností zařízení je cílená práce s matkami. Jde o maminky nezletilé, nezkušené, často bez širšího rodinného zázemí. V ústavu jim umožňují dočasný pobyt s dítětem do vyřešení situace. Přijímají matky k zapracování a k adaptaci před realizací náhradní rodinné péče. Stále častěji pracují s matkami, jejichž problémem je závislost na návykových látkách.

Převážná většina dětí odchází zpět do rodiny ať vlastní či náhradní, téměř 90%.

Celorepublikově je přijímáno ročně do kojeneckých ústavů a dětských domovů do 3 let věku kolem dvou tisíc dětí a stejný počet z těchto zařízení odchází zpět do rodin.

Ústavy usilují o co nejkratší dobu pobytu. Transformace těchto zařízení již vlastně probíhá tím, že o děti je pečováno v systému tzv. rodinných buněk. Dále v ústavu rozvíjí poradenské služby pro rodiny vlastní či náhradní.

V budoucnu by rádi pracovali jako tzv. dětská centra po vzoru sociálně-pediatrických center fungujících např. v Německu, která poskytují dítěti i celé rodině odbornou pomoc s důrazem na ambulantní služby.

Přestože mají kojenecké ústavy důležitou úlohu při pomoci dětem týraným a zanedbaným, vzniká zde riziko pro děti zdravé a nechtěné.

Matějček s Langmeierem ve své knize upozorňují na výzkumy, které byly zaměřeny právě na ústavní děti. I krátkodobý pobyt v ústavech má podle různých a dlouhodobých studií na děti vliv, který může mít celoživotní následky (Langmeier, Matějček, 2011). U kojenců bylo opoždění do 6. měsíců nepatrné, avšak po 6. měsíci se zřetelně prohlubovalo a postihlo všechny vývojové složky. Hlavně řeč a spontánní činnosti dítěte. Dále se zpožďovaly intelektové a sociální schopnosti. *„Opoždění se tedy projevovalo v těch oblastech, k jejichž rozvoji je nejvíce zapotřebí citového kontaktu s dospělým“* (Langmeier, Matějček, 2011, s. 100).

Zezulová (2012) uvádí, že deprivace zkušenosti se mohou projevovat různými způsoby, jako je emoční nestabilita, agresivita, ale hlavně při usínání – házení hlavou ze strany na stranu, bušení hlavou do polštáře nebo cucání palce.

Žádný ústav nedokáže dítěti nahradit láskyplnou náruč matky či otce.

2.4 Náhradní rodinná péče

„Člověk je na této planetě zajisté nejúspěšnějším živočišným druhem. Příroda ho stvořila nedokonalým, ale několikrát ho pojistila. Když selže vlastní rodičovství, nenechá lidské potomstvo na holičkách, nýbrž pojistí je rodičovstvím novým, stejně biopsychickým jako to vlastní, stejně přírodním a přirozeným, stejně pravým – ba pravějším, neboť pomáhajícím a vpravdě záchranným.“ (Matějček, s. 103)

A právě o tomto rodičovství bych se chtěla zmínit. Myslím, že náhradní péče je v dnešní době velmi významná a bohužel činnost.

Zezulová (2012) ve své knize píše o osvojení, čili adopci a o pěstounské péči. Adopce se týká dětí, které jsou právně volné. To znamená, že se jich rodiče vzdali a po uplynutí určité doby, které končí soudním rozhodnutím, mohou jít tyto děti do náhradních rodin. Adopce probíhá převážně u kojenců a rodiče přebírají veškerá práva a povinnosti za dítě. Jde většinou o rodiče, kteří nemohou mít vlastní děti a kteří se obávají nějakého vlivu ze strany biologických rodičů.

Pěstounská péče se týká dětí převážně již starších. Tyto děti mají biologické rodiče, kteří mají vůči nim nadále rodičovská práva a vyživovací povinnosti. Tato péče může být individuální v rodinách nebo skupinová v SOS vesničkách. Pěstouni za tuto péči pobírají od státu určitou částku. Určitá část veřejnosti vidí právě ve finanční odměně důvod, proč si lidé berou děti do své péče. V knize *„Pěstounská péče a adopce“* mě zaujal výraz *„mesiašský komplex“*. *„Souvisí s tím možnost přecenění vlastních sil a snaha zachránit co nejvíce dětí bez ohledu na vlastní rodinu, možnosti, které máme, a zdroje energie, bez níž to prostě nejde“* (Zezulová, s. 19).

Proč si tedy lidé berou cizí děti do rodiny? Je to z důvodu mesiášství anebo pro peníze? Tahle otázka jistě napadne mnoho lidí ve vztahu k další pěstounské péči a to na dobu přechodnou. Jde o péči, která ač je uzákoněna již několik let, nebyla zatím plně využita. Až v současné době, kdy se mluví o rušení kojeneckých ústavů, by mohla být více využita. *„Jedná se o dočasnou péči o děti, u kterých je vysoká pravděpodobnost rychlého trvalého řešení – buď v dlouhodobé formě náhradní rodinné péče (osvojení, popř. dlouhodobé pěstounské péče), nebo návratu do původní rodiny. Pokud by tato forma péče nahradila kojenecké ústavy, bylo by do značné míry zažehnáno riziko deprivčních projevů. Jedná se o jedinou formu prevence citové deprivace, která současně respektuje práva biologické matky, přitom ale umožňuje vytvoření specifického příklonu a pocitu bezpečného světa“* (Zezulová, s. 174.) Tato forma by měla pomoci rodičům v situacích, jako je např. výkon trestu, léčba v nemocnicích apod.

3. Deprivace

Vymezení tohoto pojmu má svůj vývoj od různých názvů a označení. Základem je určité psychické a fyzické strádání dítěte. Mezi nejstarší termíny patří takzvaný „hospitalismus“. Ten označoval škody způsobené nemocniční a ústavní péčí. Mezi dalšími názvy se objevuje psychologické hladovění, psychologická karence, smyslová deprivace, částečná deprivace, frustrace. Matějček a Langmeier (2011) se ve své knize přiklání ke konkrétnějšímu vymezení psychologické podstaty jevu a to k psychické deprivaci, kterou definují takto:

„Psychická deprivace je psychický stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost k ukojení některé jeho základní (vitální) potřeby v dostačující míře a po dosti dlouhou dobu“. (Matějček, s. 26)

Tato definice se snaží vystihnout široký a společný základ psychických poruch, které vznikají za různých okolností a v různém prostředí – v ústavě, v rodině, v nemocnici, kde se dětem často nedostává základních psychických potřeb.

Již zmínění autoři deprivaci dělí do čtyř úrovní:

1. Potřeba určitého množství, proměnlivosti a kvality vnějších podnětů. To znamená, že dítě potřebuje být stimulováno např.: v oblasti sluchové, zrakové, hmatové a to hlavně pomocí různých hraček a sociálních kontaktů.
2. Potřeba určité stálosti, řádu a smyslu v podnětech smyslového světa. V tomto případě děti potřebují určitý režim a pravidelnost už od kojeneckého věku. Velké změny mohou mít na dítě nepříznivé účinky.
3. Potřeba prvotních emocionálních a sociálních vztahů. Zde jde zejména o kladný a trvalý vztah k mateřské osobě, kterou nemusí být vždy matka, a k ostatním členům rodiny.
4. Potřeba společenského uplatnění a společenské hodnoty. Dítě si postupně uvědomuje své já a potřebuje vědět, že někam patří.
5. Potřeba otevřené budoucnosti. Ta se může naplnit pouze v rodině. V ústavní péči dítě prožívá nejistotu, co s ním bude.

Tyto potřeby nemohou být naplňovány v kojeneckých ústavech či dětských domovech. Bohužel se stává, že k deprivaci dochází i v rodinách, kde nejenže nejsou tyto základní potřeby uspokojovány, ale děti jsou někdy i týrány. K deprivaci v rodině může docházet, pokud v rodině existuje naprostý nedostatek sociálně emočních podnětů pro vývoj dítěte (to nastává například v situacích, kdy chybí otec nebo matka nebo jsou-li značnou část dne mimo domov) nebo v rodině podněty objektivně existují, ale dítěti jsou nepřístupné (to nastává, když matka, otec nebo oba rodiče jsou zcela citově neúčastni, dítěti nevěnují pozornost a zacházejí s ním jen zcela mechanicky). (Langmeier, Matějček, 2011) Příčiny neuspokojivých vztahů v rodině mohou být buď vnější (přílišná zaměstnanost rodičů a tedy nedostatek času na dítě, rozvod, úmrtí otce nebo matky aj.), nebo vnitřní, psychologické. K těm patří neschopnost navázat s dítětem sdílný citový vztah – ta bývá zapříčiněna především charakterovou nezralostí a nevyrovnaností matky nebo obou rodičů. K tomuto jsou náchylní především rodiče, kteří byli v dětském věku sami deprivováni. Problémy vznikají samozřejmě také v případě duševní poruchy neurotického nebo psychotického rázu u některého z rodičů. Například depresivní matka se může od dítěte odvracet a ponechávat jeho projevy zcela bez odezvy. Další kategorií jsou rodiče, kteří nejsou schopni zásobit dítě intelektuálními podněty – matka slabomyslná nebo ngramotná může mít sice k dítěti dobrý citový vztah, ale není schopná zajistit důslednou péči o dítě. Intelektuální zaostávání takovýchto dětí většinou nebývá patrné v prvních letech, později se však stává nápadným.

Podle oblasti strádání lze rozlišit některé typy deprivace (Matějček, Langmeier, s. 54):

- Deprivace v oblasti biologických potřeb, (nedostatek jídla, spánku), ohrožuje tělesné i duševní zdraví. Tato deprivace se objevuje u týraných a zanedbávaných dětí.
- Podněťová deprivace. Může se objevit v málo podnětné rodině, ale i u jedinců nějakým způsobem postižených.
- Kognitivní deprivace. Ta vede k tomu, že dítě nemá dostatečnou příležitost k učení a působí tak jako mentálně postižené.
- Sociální deprivace je důsledkem omezení kontaktů s lidmi. Může vzniknout u cholericky nemocných či postižených, kteří nemají možnost kontaktu s okolím.

- Citová deprivace je především citové strádání, které může ovlivnit celkový rozvoj dítěte a jeho vztahu k sobě samému i k ostatním.

3.1 Emoční deprivace

Emoce jsou komplexní psychofyzilogické reakce na vnější nebo vnitřní podněty. Nakonečný, (2004) je ve své knize charakterizuje takto:

- osoba se nachází v aktuálním stavu prožívání;
- emoce se liší podle druhu, kvality a intenzity;
- jsou to polární jevy, mají protiklad;
- stav emoce je spojen s charakteristickým prožíváním, somatickými změnami, kognitivními aktivitami a určitým způsobem chování;
- mohou se vyskytovat ve formě krátkodobé nebo dlouhodobé reakce či stavů, ve formě vztahů hlavně sociálních, které mohou být tvořeny několika emocemi;
- emoce mohou být příjemné i nepříjemné - láska, nenávist, smutek, hněv;
- jsou důležité pro motivaci a učení.

Pokud má jedinec dostatek podnětů k rozvoji emocí, vyvine se u něj emoční inteligence. *„Emoční inteligence je schopnost řešit problémy, které přináší život, ostatní lidé, životní zkoušky, trápení, nemoc nebo smrt. Aby se mohla uplatnit, musíme mít tu správnou kontrolu nad naším strachem, hněvem a smutkem, které doprovázejí náš každý den.“* (Fillozat, s. 20) Autorka ve své knize dále uvádí, že emoční inteligence nám pomáhá zvládat běžné, ale i těžší situace v životě.

Pokud jedinec nemá ve svém okolí zdroj těchto emočních podnětů, dochází k citové deprivaci.

Citová neboli emoční deprivace se objevuje všude tam, kde dítě nemá k dispozici vnější sociální objekt, ke kterému by se mohl připojit. Tato tendence vyhledávat objekt, ke kterému by dítě směřovalo své emoční reakce, je v určitých stádiích vývoje tak silná, že zatlačuje ostatní motivaci a zdá se mít primární charakter. Deprivace tohoto druhu hrozí dítěti v rodinách, kde mají rodiče k dítěti odmítavý postoj nebo nejsou schopny intimnějšího vztahu. V ústavech tato deprivace vzniká

vlivem střídáním osob, které se o dítě starají. Objevuje se zde neosobní přístup a spíše rutinní zacházení s dítětem.

Projevy této deprivace jsou různé. Některé děti se snaží o upoutání pozornosti jedné osoby všemi dostupnými prostředky a za každou cenu, a jejich snaha tak přechází až v násilí a agresivitu. Tyto děti jsou vzdorovité, dráždivé a žárlivé. Až když si osobu přivlastní pro sebe, jsou milé a usměvavé. Jiný typ dětí naopak nejeví o navázání výlučných vztahů zájem. Vztahy jsou povrchní a bez intenzity. Ale i na této úrovni děti hledají nějaký vztah a to například k hračce či k zvířeti.

Následky emoční deprivace se v pozdějším věku objevují v obtížném navazování vztahů, v neschopnosti afekce a intimnosti. (Matějček, Langmeier, 2011)

3.2 Projevy deprivace

Projevy jsou četné a mnohonásobné. U dětí do tří let se deprivace projevuje opožděním celého psychomotorického vývoje, zvláště jemné motoriky. Deprivované děti bývají školně nezralé, ve škole se pak deprivace projevuje v horším prospěchu nebo k malé motivaci k učení. Nápadný může být nedětsky vážný výraz, povrchnost citů a sociálních vztahů, chudší duševní obzor. U malých dětí se nejvíce deprivace projevuje v oblasti řeči. Předpokladem normálního vývoje je kontakt hlavně s matkou a pak i s ostatními členy rodiny. V ústavní péči jsou podmínky velmi omezeny, a proto řeč bývá opožděna, slovní zásoba chudá nebo se rozvíjí až v pozdějším věku.

Koukolík ve své knize „Vzpouza deprivantů“ popisuje následky deprivace do dospělosti. Deprivanty rozděluje na ofenzivní a defenzivní. V prvním případě jde o lidi, u kterých se objevuje narcismus, surovost, labilita, podezíravost a poruchy identity. Druhá skupina se projevuje úzkostí, potížemi v intimitě, sociální vyhybavostí. Tyto projevy se však mohou navzájem prolínat (Koukolík, 1996).

Někdy se setkáváme s méně výraznými projevy a tento jev můžeme nazvat subdeprivace. Subdeprivace je termín, který označuje, dalo by se říci, lehčí formu deprivace. Jde sice také o obraz deprivčních příznaků, jenže v méně výrazné a méně

dramatické podobě. Jednotlivé zachycené odchylky samy o sobě jsou zpravidla jen lehké, jemné, nenápadné a nápadnými se stávají až ve svém souhrnu.

Je to vlastně mírnější forma deprivace, která může vzniknout jak v rodině, tak v ústavech i jiném sociálním prostředí (Matějček, Dytrych, 1994).

3.3 Izolace

Dítě své psychické potřeby uspokojuje každodenním stykem s okolním prostředím, kde je řada podnětů k jeho celkovému rozvoji. Pokud je mu v tomto však z nějakého důvodu bráněno, dochází k izolaci, která může mít různé stupně v závislosti na délce, způsobu či příčině. Například mezi krajní sociální izolaci patří ty situace, kdy dítě vyrůstá úplně bez lidské společnosti. Bohužel většinou nezvládne naplnění svých biologických potřeb, a proto ve většině známých případů vyrůstají tyto děti se zvířaty, např.: „vlčí děti“, dále sem patří děti zdivočelé, které byly vyhnány a přestály vlastními silami, a děti, které jsou živeny lidmi, ale jinak zcela izolovány od lidské společnosti.

Sociální izolace patří mezi nejtěžší deprivací situace. Duševní vývoj je opožděn, řeč není vyvinuta a sociální návyky nejsou vytvořeny. Dítě je pokládáno za slabomyslné. Možnost nápravy u těchto dětí závisí na stupni deprivace. U nejtěžších případů lze předpokládat trvalé následky, ale u lehčích forem lze vlivem podnětného prostředí opožděný vývoj dohnat.

3.4 Separace

Separací označuje Matějček a Langmeier (2011) druhého činitele, který vede k psychické deprivaci. Zde se však jedná o přerušení již vytvořeného vztahu mezi dítětem a matkou. Separace jako taková nemusí být vždy škodlivá. Dítě se přirozeným procesem od matky a okolí postupně separuje samo, avšak dojde-li k separaci v době, kdy dítě je na matce silně závislé, může to pak mít neblahý dopad na jeho další

psychický vývoj. Separace je tudíž jen vnější situace, která může být na začátku děje, kdy pak dojde k deprivaci, ale nemusí být její podmínkou ani dějem samotným. Deprivace může vzniknout bez separace a separace nemusí vždy vést k deprivaci.

5. SHRNUÍ

Velký význam pro vývoj dítěte má prostředí, do kterého se má narodit a ve kterém pak vyrůstá. Už v prenatálním období dokáže vnímat, zda je chtěné či nechtěné. Nejdůležitější pro dítě je rodina a to především rodina funkční, kde převládá citová vřelost, láska a hlavně kde dochází k vytvoření pevné citové vazby mezi matkou a dítětem už od početí. Také je důležité uspokojování všech potřeb dítěte a jeho rozvoj po všech stránkách.

Pokud dítě nemá štěstí na takový příchod na svět, mohou vzniknout různé deprivální situace, které se na něm vždy nějakým způsobem projeví. Záleží na tom, jak moc a jak dlouho je vystaveno těmto situacím. Mezi lehčí deprivální situací můžeme zařadit separaci, kdy se dítě vrací zpět k mateřské osobě. Horší následky pak přináší izolace, hlavně pokud je úplná. Pokud děti bývají nechtěné a po porodu jsou umístěny do ústavů, záleží, jak dlouho v těchto ústavech zůstanou. Čím déle je dítě vystaveno situacím, kde chybí emoční vřelost, tím více strádá a tím horší jsou pak následky, které se někdy mohou projevit až v dospělosti.

Praktická část

1. Cíl praktické části

Cílem této praktické části je proniknout hlouběji do problematiky emoční, psychické deprivace a subdeprivace na konkrétních příkladech dětí, které byly vystaveny různým deprivacím po různě dlouhou dobu. Chtěla bych na těchto dvou příkladech ukázat, jak moc můžeme některým dětem ublížit a jak jim naopak můžeme pomoci, zachránit je a připravit nejen je, ale i jejich děti na budoucí život.

Dále bych chtěla poukázat, že na deprivaci má vliv několik činitelů. Až když člověk více poodhalí roušku jednotlivých případů, pochopí, že vše je složitější.

Chtěla bych se na tomto místě ještě jednou vrátit ke kojeneckým ústavům, a jak jsem již zmínila v úvodu, bylo mým původním záměrem psát hlavně o nich jako o „hlavních vinících“ deprivace.

V médiích se objevily informace, že po vzoru ostatních zemí v EU vypracovává naše vláda plán na zrušení těchto ústavů a strategii na umístění těchto dětí do pěstounské péče. Tyto zprávy mě velice zaujaly a snažila jsem se vyhledat nové aktuální informace, což mě dovedlo k návštěvě kojeneckého ústavu v Plzni. Zajímalo mě, jak v současné době ústavy fungují a jak to vypadá s náhradní pěstounskou péčí. Paní ředitelka, která byla velmi vstřícná a ochotná, mě ústavem nejen provedla, ale podala i cenné informace, které mi pomohly k bližšímu pochopení případové studie v praktické části.

Podle jejích slov může veřejnost sledovat diskuze o budoucnosti kojeneckých ústavů a dětských domovů už delší dobu. Zpočátku se objevovaly v médiích informace o zrušení těchto zařízení, později o takzvané transformaci. Ministerstvo práce a sociálních věcí medializovalo tuto problematiku v souvislosti s připravovanou reformou systému péče o ohrožené děti. O osudu zařízení pečujících o nejmenší děti se snažili rozhodnout od zeleného stolu bez jakékoliv diskuze s odbornou veřejností a viditelně i bez znalostí dané problematiky.

Reforma péče o ohrožené děti v rámci celého systému je jednoznačně nezbytná. Nikdo nemůže zpochybňovat úsilí ministerstva zaměřit se na podporu rodiny včetně poradenství, aby co nejvíce dětí mohlo žít ve vlastní či v náhradní rodinné péči. Paní ředitelka tvrdí, že nikdo nezpochybňuje potřebu rozšířit pěstounskou péči pro maximum dětí bez rodiny. Je však třeba takový systém pěstounské péče včetně odborného poradenství, vzdělávání pěstounů a ekonomického zajištění nejprve vytvořit a pak lze uvažovat o omezení, eventuálně rušení ústavů.

Pokud se zlepší terénní práce s rizikovými rodinami a podaří-li se získat dostatek kvalitních pěstounských rodin, pak se počet dětí v zařízeních přirozeně sníží. Základní motivací musí však být snaha pomoci a nikoli finanční prospěch. Pro společnost by měla být prioritou i výchova mladé generace k rodičovství a podpora rodiny jako takové.

Dětské centrum Plzeň je nestátní zdravotnické zařízení poskytující všestrannou péči dětem od narození zpravidla do tří let věku. Jedná se o děti se specifickými zdravotními potřebami, děti s postižením a děti ohrožené sociálním prostředím. V případě potřeby přijímají s dítětem i matku (k zácvičku, adaptaci, matky kojící, nezletilé, nezkušené).

O děti pečují ve dvou budovách, v budově kojeneckého ústavu Na Chmelnicích a v budově dětského domova na Doubravce. V rámci činnosti funguje i Šneček, což je zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

Po tomto zevrubném seznámení jsem musela své mínění přehodnotit. Avšak s paní ředitelkou jsme se shodly, že nejdůležitější pro dítě vždy bude fungující rodina.

2. Metodologický postup

K zjišťování příčin psychické deprivace lze využít několik metod, které využíváme při sledování vlivů jakéhokoliv činitele prostředí na vývoj a chování organismu. Podle toho lze studie nadále i třídit. Vágnerová (2011) ve své knize uvádí metody, jako je pozorování, rozhovor, experiment, dotazník a analýza produktů, Gavora (1996) navíc uvádí škálování a projektivní metodu.

Pozorování

Pozorování znamená sledování lidí, záznam nebo popis této činnosti a její hodnocení. Předmětem jsou osoby, nástroje, se kterými lidé pracují, a prostředí. Výchova a vzdělání poskytují široké možnosti pro pozorování, kdy se můžeme soustředit na činnost jednotlivců, ale i více lidí. Gavora (1996) dělí pozorování na nestrukturované a strukturované, Vágnerová (2011) klade důraz na podmínky při pozorování, které mohou být přirozené, upravené a u starších jedinců sem lze zařadit i sebepozorování.

Rozhovor

Rozhovor je výzkumnou metodou, která umožňuje zachytit fakta, ale i hlouběji proniknout do motivů a postojů respondentů. Při rozhovoru je možné sledovat i některé vnější reakce respondenta a podle nich potom pohotově usměrňovat další průběh kladení otázek. Důležitý je raport, což znamená navázání přátelského vztahu. Otázky jsou většinou otevřené, hlavně pokud se od respondenta očekávají osobní nebo důvěrné informace.

Mohou být předem pevně stanovené – strukturované nebo nestrukturované-ty umožňují úplnou volnost odpovědí. Rozhovor by měl probíhat v příjemném prostředí. Odpovědi se mohou zapisovat nebo nahrávat.

Analýza produktů

Analýza produktů je metoda, kdy zkoumané osoby do různých produktů promítají své zkušenosti, představy, názory, postoje, motivy a potřeby. Produkty mohou být verbální - dokončení vět, napsání příběhu, výtvarné – kresba, pohybové - tanec, hraní rolí. Zajímavá je slovní asociace, kdy zkoumaná osoba reaguje na slovo spontánně slovy, která ji v daný okamžik napadnou nebo dokončování vět, kdy osoby volně doplňují neukončené věty.

U dětí je oblíbeným výzkumným nástrojem kresba. Podle ní se dají zjistit nejen vlastnosti intelektuální, ale hlavně emoční a postojové.

Langmeier a Matějček, (2011) ve své knize uvádějí čtyři skupiny metod, jejichž východiskem je časový faktor. Tedy doba, kdy bylo dítě deprivacním činitelem vystaveno, a doba, kdy dochází ke zkoumání.

1. Retrospektivní- tato studie se opírá o zjišťování anamnézy u případů, kde je již znám důsledek deprivace.
2. Prospektivní metoda- tato metoda je opačná. Zde zná badatel stav dětí v určitém vývojovém úseku a sleduje, jak se jednotlivé případy vyvíjejí dál. Například se vyberou děti, které byly po určitý čas v ústavu, a pak se zjišťuje jejich chování v určitém věku.
3. Bezprostřední sledování chování dítěte- tady jde o přímé pozorování jednotlivých případů. Mohou se sledovat reakce dětí např. na separaci od matky. Někdy jde o jednotlivé kazuistiky, jindy může být zachyceno více případů, které se pak statisticky vyhodnocují.
4. Podélná studie- longitudinální. Tuhle metodu řadí autoři mezi nejslibnější, ale i nejnáročnější. Dítě je sledováno buď soustavně v období působení deprivace, nebo je sledováno na začátku a pak v prostředí jiném. Může jít o děti, které nejprve vyrůstaly v kojeneckém ústavu a pak buď v ústavní péči pokračovaly, anebo přešly do rodin adoptivních, pěstounských či vlastních.

2.1 Použité metodologické postupy

Ve své bakalářské práci jsem zvolila kvalitativní výzkum. Předkládám dvě případové studie dětí z kojeneckého ústavu.

Metodou sběru dat bylo:

- **Pozorování** obou dětí v prostředí mateřské školy, v případě holčičky jsem měla možnost dítě sledovat i ve škole v přírodě, kdy bylo odloučeno od rodičů. Pozorování bylo strukturované i nestrukturované. Zaměřila jsem se hlavně na projevy dětí v kolektivu, na jejich chování mimo kolektiv, na jejich rozvoj v oblasti jemné a hrubé motoriky, řeči

a slovní zásoby, hygienických návyků, sociálního chování atd. Pozorování bylo nepravidelné, záviselo na pokroku dítěte či na nějaké nečekané události. Vždy jsem si situaci zaznamenala s datem, případně doplnila o kresbu apod.

- **Analýza produktů**, převážně výtvarných prací, na kterých jsem mohla pozorovat nejen změny v úrovni kreslení, ale pochopit i různé rodinné vztahy.
- **Rozhovor** dle návodu, kdy jsem měla připraveno několik zásadních otázek pro rodiče, učitelky ze školky a paní ředitelku z kojeneckého ústavu. Rozhovory probíhaly spontánně, nestrukturovaně. Ani jeden rozhovor nebyl nahráván, všechny jsem si zaznamenávala písemně.

2.2 Realizace výzkumu

Výzkum probíhala v letech 2011-2014 v prostředí mateřské školy, kde vykonávám funkci učitelky a kam děti docházely. V roce 2011-2012 navštěvovaly obě děti stejnou třídu, v roce 2012-2013 nastoupilo děvče do třídy, kde učím, a chlapec zůstal druhým rokem ve stejné třídě a v roce 2013- 2014 přestoupilo děvče do jiné mateřské školy z důvodu stěhování rodičů a chlapec nastoupil do mé třídy. Posledním rokem jsem byla v užším kontaktu s rodiči děvčete i s prarodiči chlapce. Obě rodiny věděly o mé bakalářské práci a ochotně mi vyšly vstříc. Z etických důvodů jsou pozměněna jména dětí.

3. Případová studie č. 1.

3.1 Osobní a rodinná anamnéza

Honzík se narodil 7. října 2008. Matce bylo v době narození 21 let, otci 22 let. U matky to bylo již druhé těhotenství. První však muselo být na základě výsledků genetické amniocentézy plodu přerušeno ve 20. týdnu. Z tohoto důvodu byla matka více podrobena lékařské péči. Obě těhotenství byla podle slov babičky plánovaná.

Matka i otec byli bohužel závislí na drogách, což lékařka na gynekologii zjistila. Přesto probíhalo těhotenství i porod bez komplikací. Honzík se narodil v 36. týdnu, kdy matce praskla plodová voda, s váhou 2600g a mírou 46cm. Kvůli drogové závislosti matky jí byl chlapec odebrán již v porodnici a umístěn do kojeneckého ústavu v Plzni.

Matka s otcem měli možnost chlapce navštěvovat a dokonce byla matce, podle slov paní ředitelky ústavu, nabídnuta celodenní péče. Tu však matka odmítla a návštěvy omezila na pouhých pár hodin týdně. Podle slov sociální pracovnice ústavu jí návštěva v několika případech nebyla umožněna z důvodu jejího stavu, ve kterém se díky drogám nacházela. Matka byla prý nekonfliktní a vždy uznala, že na tom není nejlépe, a odešla. Navštěvovat ho chodili i prarodiče, kteří o něj projevovali hned od začátku velký zájem. Dcera je totiž jedináček, takže je to jejich první vnouče. Podle slov babičky chodili na návštěvy prarodiče častěji než rodiče. Od sedmého měsíce si prarodiče Honzíka začali brát domů na návštěvy na celý den, v devátém měsíci už na celý víkend. V devatenáctém měsíci jeli společně na dovolenou a Honzík už u nich pak zůstal. Podle slov babičky bylo pro Honzíka velmi těžké, když ho vraceli zpět do centra, a pokaždé prý plakal.

V ústavu Honzík neprodělal žádné nemoci. Sedět začal v 9 měsících a chodit už v 11 měsících. Babička v rozhovoru uvedla, že chůze je u dětí mezník k tomu, aby byly přeloženy na jiné oddělení pro starší děti, kde je již trochu odlišná péče, ale kde prý nejsou umožněny víkendové návštěvy dětí v rodinách. Tuto verzi však paní ředitelka popřela s tím, že přeložení na jiné oddělení je individuální a víkendové návštěvy jsou umožněny na obou pracovištích. U Honzíka se přeložení nekonalo z důvodu žádosti

o pěstounskou péči. Jak uvedla paní ředitelka, pokud má dítě naději jít do rodiny, snaží se u dětí o minimální změny a přesuny. Z tohoto důvodu zůstal Honza v kojeneckém ústavu, než se vyřídila pěstounská péče. Paní ředitelka se domnívala, že se vše zpozdílo v důsledku protahování soudního řízení, ale podle slov babičky tam Honzík musel být proto, že ona nemohla zůstat na mateřské dovolené a čekala, až se uvolní místo v jeslích. Babička o Honzíkovi projevovala velký zájem i přesto, že jí bylo odborníky několikrát navrhováno, aby vzhledem k věku obou prarodičů byl chlapec svěřen do péče cizím, ale mladým lidem. Babička si však trvala na svém a jejímu rozhodnutí se nakonec podvolil i dědeček. Bohužel nemohla Honzíkovi zajistit péči, jakou by chlapec ve svém stavu potřeboval, což se ukázalo i v průběhu pobytu dítěte v ústavu. Když byl chlapec na víkend u prarodičů, dostal vysokou teplotu, s kterou si babička neuměla poradit přesto, že pracuje ve zdravotnictví, a chlapce o půlnoci vrátili zpět do ústavu. Příčinu celkového opoždění spatřuje babička právě v prodloužení pobytu Honzíkovi mezi malými dětmi. Chlapec prý nebyl veden ke správným hygienickým návykům, jako např. posazování na nočník. Paní ředitelka je ale jiného názoru a příčinu vidí ve vlivu drog u matky během těhotenství a hlavně pak v následném umístění chlapce do jeslí.

Po umístění do pěstounské péče začal chlapec navštěvovat jesle, kde prý byl tetami velmi oblíben a rozmazlován. Ani v tomto období neprodělal žádnou závažnou nemoc.

Babička v rozhovoru prozradila, že měli s rodiči domluvu, že si Honzíkovi k sobě vezmou na dva, maximálně tři roky a pak přejde do péče rodičů. Podmínkou bylo, že oba se zbaví drogové závislosti a zajistí chlapci dobré zázemí. Bohužel se tak nestalo. Podle slov babičky chlapce začala matka s drogami již na střední škole, kterou kvůli zameškaným hodinám nedokončila. K drogám ji prý přivedla její kamarádka a pak poznala i budoucího Honzíkova otce, který také užíval drogy.

Matka je jedináček, ale otec pochází z pěti dětí. Z toho jeden bratr je ve výkonu trestu a dvě sestry mají už vlastní děti. Je zvláštní, že jedna sestra adoptovala jedno z dětí druhé sestry. Prarodiče z otcovy strany Honzíkovi ještě neviděli a žádný zájem o něj neprojevují. Otec sám nemá o syna větší zájem a s drogami prý zatím nepřestal. Matka se s ním na nějaký čas rozešla a v té době měla přítele, který jí pomohl ze závislosti. Společně pak plánovali výchovu chlapce. Bohužel vliv biologického otce na matku byl

silnější, od druhu ji odlákal a přivedl opět k drogám. Výchova tedy zůstala výlučně v rukách prarodičů.

3.2 Školní anamnéza

První rok v MŠ, 2011-2012

K zápisu do mateřské školy přišla babička s Honzíkem, když mu bylo 2,5 roku. V té době jsme po zhlédnutí chlapce o umístění neuvažovali vzhledem k stavu, v jakém byl. Chlapec nemluvil, byl velmi drobný a malý, uhýbal očima, schovával se za babičku a měl plenky. Babička ale velmi naléhala a apelovala na svoji sociální situaci, kdy si prý už nemůže dovolit nadále platit umístění v jeslích, které je v dnešní době opravdu finančně náročné. Babička slíbila, že do nástupu do školky se pokusí o odstranění plenek. Vzhledem k tomu, že jsme velká mateřská škola s velkou kapacitou, byl Honza od září přijat i přesto, že mu v té době ještě nebyly 3 roky.

První den, kdy přišel, vidím jako dnes. Malý, drobný klučina, který uhýbal očima, stál nesměle u zdi a odmítal s kýmkoli komunikovat. I když babička u zápisu slibovala, že o prázdninách naučí Honzika základním hygienickým návykům, přesto přišel s plenkami.

Honzík neplakal, nenechal se ani vzít za ruku a jen stál. Jak jsme pak zjistili, neuměl ani mluvit. Vydával pouze různé zvuky, kterým nikdo nerozuměl. Jeho vývoj byl v té době na úrovni zhruba rok a půl starého dítěte. První dva roky navštěvoval třídu pro malé děti. V té době jsme ještě neměli heterogenní třídy, takže vrstevníci byli jen o málo starší. Přesto byl mezi nimi Honzík ve všem neskutečně opožděný. Podle slov paní učitelky, která ho tenkrát měla ve třídě, byla s Honzou velmi špatná domluva. Na nic nereagoval, neposlouchal, stále někam utíkal. S dětmi si neuměl hrát, hodně jim ubližoval, bral hračky. Byl vzdorovitý. Po tělesné stránce byl velmi hbitý. Jemná motorika nebyla vyvinuta, neuměl vůbec držet tužku, a jak jsem zjistila, nebyl k tomu doma ani veden. Spolupráce s babičkou nebyla ze začátku nejlepší. Kolegyně se snažily domluvit se s ní na používání nočníku vzhledem k vysokému počtu dětí na třídě a také

vzhledem k tomu, že nejsme ve školce zařízení na přebalování dětí. Babička velmi neochotně donesla nočník a kolegyně začaly Honzu na nočník zkoušet posazovat. Vše trvalo hodně dlouho a paní učitelky to stálo mnoho námahy. Několikrát žádaly paní ředitelku o asistenta, ale nebylo jim vyhověno. Honzík byl v té době postrach celé školky. Neovladatelné, agresivní dítě. Bylo velmi náročné ho uhlídat. Nejčastěji utíkal do umývárny, kde s oblibou pouštěl vodu. Několikrát byla umývárna díky němu vytopena, mýdla plavala ve vodě. Paní učitelky byly unavené a Honzík byl stále napomínán. To vedlo jen k dalším schválnostem z jeho strany, a vznikal tak začarovaný kruh.

První pozitivní zpráva přišla, když chlapec poprvé použil toaletu, což bylo asi kolem Vánoc, tedy 4 měsíce od jeho nástupu do školky. Jak jsme zjistili, Honzík projevoval značnou inteligenci a reagoval na podněty, které se mu najednou dostávaly. Já osobně jsem se mu věnovala vždy ráno, kdy jsou děti spojeny od šesti do sedmi hodin. Honzík chodil a ještě chodí jako první už před šestou hodinou. Vždy při ranní službě jsem se mu celou hodinu měla možnost věnovat a pozorovat ho. Bylo neuvěřitelné, jak byl úplně jiný, než když přišly ostatní děti. Dokázal v klidu sedět u stolku a prohlížel si se mnou knihy nebo si hrál se stavebnicí. Jakmile však začaly chodit děti, Honzík utekl na koberec a tam si třeba dokolečka jezdil s autíčkem a vydával velmi hlasité zvuky. Pak vyndal jednu hračku za druhou, pohazoval je na koberci a běhal mezi nimi. Pokud mu stál někdo v cestě, tak ho bouchnul. Když se po něm chtělo, aby hračky sebral, nereagoval a před učitelkou utíkal. Nebyl oblíbený téměř u nikoho. Děti se ho bály, stále na něj žalovaly, pro učitelky byl noční můrou. Já měla možnost poznat ho naštěstí jinak. Honza byl šťastný za jakýkoliv projev náklonnosti a lásky a doslova hltal jakýkoliv podnět, při kterém mohl objevit něco nového. Během prvního roku jsem si k němu vytvořila vřelý vztah, který Honzík opětoval, a držela nad ním ochrannou ruku. Honzík se ráno těšil na moji přítomnost a často mi seděl na kolenou nebo alespoň v těsné blízkosti. Strašně rád si prohlížel knihy a brzo začal ukazovat na předměty, které jsem mu ukazovala. Také jsme spolu zkoušeli kreslit. To ho velice bavilo a jak mi pak kolegyně potvrdily, vyhledával kreslení i ve své třídě. Když jsem se ptala babičky, zda má doma něco na kreslení, divila se, k čemu by to měl mít.

V průběhu prvního roku ve školce se kolegyním povedlo pleny odbourat a Honzík si dokázal nějakým svým způsobem říct, že chce na toaletu. Naučil se pár slov, přesto byla komunikace s ním velmi náročná. Hodně využíval neverbální komunikaci a měl velkou snahu se domluvit. Při společných činnostech se do ničeho nezapojoval a jen se díval. Odmítal hrát jakékoliv kolektivní hry. Na různé výzvy se jen vždy uzavřel do sebe a sklonil hlavu.

Druhý rok v MŠ, 2012-2013

Druhým rokem se změnilo hlavně to, že Honzík začal trochu mluvit. Bylo sice velice těžké mu rozumět, ale on měl velkou snahu vše ukázat. Využíval k tomu všech možných dostupných prostředků. Já jsem se mu nadále vždy ráno věnovala. Často mi sedával na klíně a velmi rád se mazlil. Zajímavé bylo, že vůbec neznal klasické dětské říkanky, jako např. Paci paci, Vařila myšička, Šili, šili ševci boty apod. Když jsem se snažila vzít mu ruce a tleskat s nimi, vždy je z nějakého důvodu sevřel v pěsti a bál se. Trvalo několik měsíců, než sám použil své dlaně a tleskal. Velký pokrok začal dělat v kreslení. Hlavně koncem roku se začaly v jeho kresbě objevovat různé postavy, jako máma, táta, babi a děda. Do té doby jsme nevěděli, že ho jeho rodiče navštěvují, a až z kresby jsme pochopili, že s Honzíkem občas jsou. Babička mi v rozhovoru potvrdila, že na návštěvy chodí pouze o víkendech, ale že na ně není spolehnutí a chodí, jak se jim to hodí. S Honzíkem prý nikdy nebyli sami, vždy jen za přítomnosti rodičů. Jeden čas Honzík maloval vodu a říkal, že je to řeka. Pak namaloval tatínka, jak močí do vody, což mě velice zaujalo. Ptala jsem se babičky, kde to mohl vidět, ale tvrdila mi, že neví a že si to musel vymyslet. On ale tu svoji řeku maloval dost často, pak už bez tatínka. V kresbě se začal objevovat dům a slunce. Také u něj přetrval zájem o knihy, které vždy ráno hned nosil. V jednom leporelu byla znázorněna písmenka, která jsem mu ukazovala, a on na konci roku už uměl některá pojmenovat. Také rád počítal do tří a začal se učit barvy a pojmenovávat předměty. Stále mu nebylo rozumět, ale on pochopil, že když ukáže na obrázek, je pak domluva snazší.

Ke konci školního roku začal Honza dělat pokroky v komunikaci. Bez problémů se snažil opakovat. Slovo „do-ma“ u něj však znělo jako „to-la“. Ráno stále vyhledával moji přítomnost a projevoval velký zájem o knihy. Naučil se nejen barvy, ale poznal i několik písmen. Například poznal, že písmeno CH se skládá z C a H. Velmi všechny zaujal svými postřehy a začínajícím logickým uvažováním. Pokud jsme byli ve třídě sami, byl velmi soustředěný a nestyděl se opakovat po mě různé názvy předmětů, zvířat či věcí nebo ukazovat na prstech počítání do pěti. Jakmile však přišla kolegyně z jiné třídy, Honza se stáhl do sebe, utekl na koberec a tam si začal velmi hlučně a divoce hrát s nějakou hračkou. Kolektiv v něm vzbuzoval nejistotu a strach, který řešil svým hlučným chováním. Děti se s ním často dostávaly do konfliktů, žalovaly na něj a občas přišla stížnost i ze strany rodičů.

Třetí rok v MŠ a současnost, 2013-2014

Třetím rokem začal Honzík chodit do mé třídy, což mi umožnilo chlapce více sledovat. O prázdninách udělal Honza obrovské pokroky a rozpovídal se. Bylo úžasné ho poslouchat vyprávět zážitky z dovolené, kdy letěli letadlem k moři. Mluvil ve větách, dokázal odpovědět na otázky a vedl dialogy s dětmi. Stále měl a ještě má problémy s výslovností a některými písmeny. Na začátku roku mu nebylo občas ještě rozumět a odmítal opakovat, když byl upozorněn, aby řekl větu ještě jednou. I nadále se objevoval jistý vzdor, který se projevoval při řízených hrách i při kolektivní činnosti, kdy raději stál stranou. Nedokázal se soustředit delší dobu, válel se na koberci a měl sklony k různému šaškování a předvádění se. Byl velmi hyperaktivní. Pokud měl prostor pro samostatnost, stal se z něj velký organizátor, který hru řídil. Často kvůli tomu docházelo mezi ním a dětmi ke střetu. Pokud mu někdo vzal hračku, začal velmi nahlas křičet. Nedokázal se domluvit a byl velmi urážlivý a tvrdohlavý. Nejvíce mě mrzelo, že ubližoval dětem slabším, které se hůře začleňovaly do kolektivu. Například jedné holčičce s lehkou mentální retardací dělal různé naschvály a měl radost, když začala plakat. Neměl rád kárání a vždy začal křičet: „Já už budu hodný“.

Stálo nás to s kolegyní hodně sil, ale troufám si říct, že v současné době udělal Honza velké pokroky. Hlavně se u něj začaly objevovat prosocionální prvky. Již zmíněné holčičce v současné době pomáhá, dokonce jí i nakreslil obrázek. Jiné holčičce půjčil

svou baterku, když se jí ta její rozbila (jednalo se o řízenou činnost, kdy jsme si hráli se stíny). Při řízených činnostech se dokáže už soustředit, aktivně se zapojuje. Má velmi dobrou paměť, velkou slovní zásobu a je velmi inteligentní. Často rád vytváří výrobky z papíru a kreslí. Pokud mám pro děti připravenou nějakou pracovní či výtvarnou činnost, je Honza mezi prvními, kteří si to chtějí vyrobit. Ráno už moji společnost nevyhledává, jde si rovnou hrát s ostatními dětmi. Zavedli jsme společně rituál, kdy při ranním přechodu do naší třídy mi Honza vezme klíče, těmi pak sám odemkne a rozsvítí. Při této činnosti se cítí velmi důležitý a sebejistý, což dává najevo svým rázným vystupováním.

Velké pokroky se objevily při hře s dětmi. Nesnaží se být dominantní, ale dokáže s dětmi spolupracovat a svým chováním se začíná dostávat mezi vyhledávané a oblíbené děti. Všechny tyto změny vyžadovaly velkou důslednost ze strany pedagogů. Bohužel tomu nebylo stejně tak doma. Při mé návštěvě ohledně rozhovoru s prarodiči se Honza choval jinak než ve školce. Předváděl se a na dědečka byl velmi drzý a odmítal. Babička mi prozradila, že matka s otcem od převzetí do jejich péče syna navštěvují, ale není to pravidelné a ani podle domluvy. Prarodiče tvrdí, že na ně není žádné spolehnutí. Stále jsou závislí na drogách a to vede k velké nedůvěře ze strany prarodičů. Babička se bojí nechat s nimi Honzu samotného, a tak návštěvy probíhají pod dohledem. Maminka si s Honzou neumí hrát, spíše se mu věnuje otec. Společně jezdí všichni na chatu.

4. Případová studie č. 2

4.1. Osobní a rodinná anamnéza

Petra se narodila 12. března 2008. Matce bylo 26 let a již jedno dítě měla s jiným mužem, než byl biologický otec Petry. Z tohoto důvodu druhé těhotenství tajila. Dítě nechtěla a hned po narození ho odložila v kojeneckém ústavu. Otce neuvedla. Těhotenství i porod byly bez komplikací. Petra vážila 3200g a měřila 50 cm. Petruška byla volná k adopci a v jejím sedmém měsíci věku si ji za svou vzali adoptivní rodiče. Přijetí dítěte do rodiny proběhlo bez komplikací, Petra se velmi dobře adaptovala. Náhradní matce bylo v té době 35 let, otci 42. Oba byli bezdětní, matka nemohla otěhotnět. Větší iniciativu o adopci projevila matka, otec byl lhostejný a po příchodu Petry do rodiny se vztahy mezi rodiči zkomplikovaly. Matka pracuje jako zdravotní sestra v nemocnici, kde se v době před adoptí seznámila s jedním pacientem. Muž (Tomáš) na tom byl velice špatně a v průběhu dvou let se více sblížili. V té době manželství rodičů ztroskotalo a rozvedli se, matka začala žít s Tomášem, který se stal novým otcem tehdy už dvouleté Petrušky. Vztahy se tak značně zkomplikovaly. Petře se v rámci řádné adopce změnil rodný list, kde otcem je uveden původní manžel. Rozvod bohužel neproběhl bez komplikací a vyvstaly značné problémy, co se týče majetku, sociálního zázemí a alimentů. To vše se odrazilo na psychice matky. Bohužel ani vztahy kolem Tomáše nebyly jednoduché. I on je rozvedený a z prvního manželství má dvanáctiletou dceru, kterou mu bývalá žena v současné době zapírá. V době seznámení s matkou na tom byl Tomáš po zdravotní stránce velmi špatně a zůstal nějaký čas na invalidním vozíku. Žena od něj odešla i s dítětem a on se dostal do značných finančních problémů. Nyní je v invalidním důchodu. Psychické následky si odnesl i on. Petruška má v současnosti dva tatínky a jednu sestřičku, po které se jí stýská. Za prvním otcem jezdí pravidelně jednou za 14 dní. Nová rodina je pro děvče hodně přínosná, ač začátky vypadaly velmi dramaticky. Oba noví rodiče Petrušku milují. Do školky Petru vodili i vyzvedávali převážně společně. Děvče má k oběma velmi vřelý a láskyplný vztah. To, že je Petra adoptovaná, jsem zjistila náhodou, když jsme si s dětmi povídaly, jak přicházíme na svět. Petra se na mě tenkrát

podívala a s vážnou tvářičkou mi oznámila, že ona se mamince nenarodila, ale že si ji maminka vybrala v porodnici. Matka mi pak v rozhovoru uvedla, že se Petru snaží od začátku připravit na fakt, že je adoptovaná.

4.2 Školní anamnéza

První rok v MŠ, 2011-2012

Petra nastoupila do mateřské školy ve třech letech. Její adaptace byla obtížná, jelikož byla velmi plačtivá a závislá na rodičích. Ráno vyžadovala mazlení a chování a až pak se teprve uklidnila. V řeči byla slyšet mírná patlavost. Petra byla milá, zvědavá a povídavá. Velmi ráda a hezky kreslila. Nejvíce se soustřeďovala na členy rodiny, domy, slunce a květiny. U dětí byla oblíbena, ale kamarádku měla jen jednu. Pokud druhá holčička nepřišla do školky, držela se v blízkosti paní učitelky. Velmi dobře měla zvládnutou jemnou i hrubou motoriku. Při řízené činnosti měla trochu potíže se soustředěním, často vykřikovala. Napomenutí snášela velice těžce a plakala. Jinak se zřetelně neprojevovala. Při odpoledním klidu usínala s plyšovou hračkou a palcem v pusince.

Slovní zásoba byla nadprůměrná, avšak výslovnost byla špatná.

Druhý rok v MŠ, 2013-2013

Petra nastoupila do mé třídy a i zde se objevila její sociální nezralost. Ráno plakala a několikrát ke mně přišla se slovy: „Pochováš mě?“ Závislost na rodičích byla obrovská a také měla strach, zda si ji ze školky vyzvednou. Byla však velmi vnímavá povídavá a inteligentní. V té době jsem ještě nevěděla, že je adoptovaná, ani jaké životní zkušenosti už za sebou má.

Máme smíšené třídy a ona patřila mezi malé děti. Proto měla kamarádky mezi svými vrstevníky a se staršími dětmi si moc nehrála. Vyžadovala společnost dospělých, z dětí měla oblíbené jen dvě holčičky. Byla velmi mazlivá a velice na mně závislá. Při spaní

usínala opět s prstem v puse a plyšovou hračkou, spaní bylo neklidné, někdy i vykřikla. Často se ptala na maminku. Ráda mluvila o své rodině.

Petra měla dobře zvládnutou hrubou motoriku. Venku s oblibou lezla na průlezky, jezdila na koloběžce, hrála si míčem. Velmi ráda kreslila, malovala. Problémy se vyskytly při stříhání a v nesprávném držení tužky, i když lateralita byla už vyhraněna na pravou ruku.

Petra upřednostňovala poslech a povídání. Ráda vyprávěla, mluvila v souvětích. Problémy měla s výslovností R, Ř a sykavkami. Stále se na něco ptala. Vztah k novým poznatkům byl u Petry velmi pozitivní. Byla velmi zvědavé dítě, které potřebovalo stále něco vědět. Pokud viděla, že jsem připravovala nějaké pomůcky, hned chtěla vědět, co to mám, co s tím budeme dělat a proč to budeme dělat. Vše, co jsme dělali, vnímala a snažila se zapamatovat. Jednou jsem potřebovala zpětně zapsat do třídnice, co jsme dělali před týdnem, a Petra si na vše bez problémů vzpomněla.

Vnímala změny ve třídě, hned si všimla, že něco připravuji, a těšila se na to, co budeme dělat. Při činnostech komentovala, co dělá, nestyděla se zeptat, pokud něčemu nerozuměla. Před celým kolektivem komunikovat moc nechtěla, držela se spíše stranou.

Petru nejvíce zajímala její rodina. O té dokázala mluvit stále dokola. Její vyprávění se týkalo toho, co prožila u původního tatínka, který má slepice a holuby, anebo toho, co dělali doma, jak přestavují baráček, jak k nim nesmí jezdit její nevlastní sestřička a jak si hraje s kocourem Damiánem.

Doma si prý nejraději hrála s panenkami a plyšáky, s rodiči hráli společenské hry, jako např.: Černý Petr, Člověče, nezlob se, pexeso. Bohužel měla trochu problémy s prohrou, občas se prý objevily slzy, a to i ve školce. Proto raději upřednostňuje různé námětové hry v kuchyňce, v doktorství. Při hře nebyla ve vedoucí pozici, spíše se přizpůsobovala. Pokud její kamarádky chyběly, vyhledávala společnost učitelky, se staršími dětmi si moc nerozuměla. Ze začátku měla problémy se zapojením se do kolektivních her. Jen tak stála a pozorovala ostatní.

Děti ji tolerují, neublíží jí, ale ani ji nevyhledávají. Myslím, že jim trochu vadila její závislost na učitelce a její plačtivá povaha.

Špatně snášela, pokud ji někdo napomenul nebo jí vynadal, že neposlouchá. Doma ji prý také trestali. Maminka jí vynadala, ale tatínek prý občas plesknul přes zadek. I doma to prý také řešila pláčem a bylo jí to líto.

Pokud jí něco nešlo, dokázala poprosit i o pomoc, ale na výrazu obličeje bylo vždy poznat, že ji mrzí, pokud něco nezvládla. Někdy se objevila i zloba a vztek.

Ke konci školního roku jela Petra s několika dětmi do školy v přírodě, kde byla od pondělí do pátku. Já i rodiče jsme měli strach, zda to zvládne, a rodiče byli připraveni si pro ni kdykoliv přijet. Petra se moc těšila. V kufru měla dva obrovské plyšové psy, s kterými večer usínala. Bohužel se usínání neobešlo bez slziček a vždy jsem si k ní musela lehnout a hladit ji, dokud neusnula. Samozřejmě nesměl chybět paleček v puse. Před odjezdem jsme se se všemi rodiči tajně domluvili, aby nám předali 4 pohledy, které jsme dětem vždy večer četli. Podle našich letitých zkušeností víme, že děti potřebují i sebemenší kontakt s rodinou, a pokud někdo nedostal pohled, vždy to velmi těžce snášel. Petra na první pohled reagovala velmi plačtivě a až neuvěřitelně dojatě. Nikdy takhle žádné dítě nereagovalo, až jsem měla strach předat jí druhý den další pohled. I ten oplakala, ale už méně. Všechny pohledy pak měla schované pod polštářem. Pokud ji přes den přepadla „baba stejskalka“, hned se přišla pomazlit nebo pochovat.

Petruška se na konci roku s rodiči přestěhovala do rodinného domu, který přestavovali a kam se moc těšila. Proto změnila i školku a já tak nemohla sledovat podrobněji její vývoj během roku. Přesto jsem byla s rodiči v kontaktu a Petru 3 x navštívila.

Školní rok 2013-2014

Petra nastoupila do jiné mateřské školy v jiném městě. Adaptace proběhla opět doprovázena slzami, ale podle slov rodičů si dobře zvykla a našla si kamarádky. Také v nové školce má svoji oblíbenou paní učitelku a vyžaduje pomazlení. V odpoledních hodinách navštěvuje společně s maminkou cvičení, výtvarný kroužek, celá rodina jezdí na kole, na brusle a chodí na výlety. Petra i nadále navštěvuje původního otce, ale vždy když přijede, je prý mlčenlivá. Tatínka údajně nezajímá, co například zažila, jaké má hračky apod. Petra se vždy stáhne do sebe a chvíli trvá, než se po návratu rozpovídá. V řeči má ještě problémy s výslovností R a Ř, dochází na logopedii. Stále velmi ráda

maluje a stále převládá téma rodiny. Sama sebe prý maluje jako srdíčko mezi mámou a tátou. Velkou oblibu našla v knihách. To, že je adoptovaná, začíná chápat víc a víc a neustále se ptá, zda ji nevrátí, zda ji mají rádi a proč si ji vybrali. Rodiče jí nic netají a vše jí moc hezky a ochotně vysvětlují.

Ve školce už má i první lásky a při naší poslední návštěvě prosila rodiče, ať mi neříkají, že si pořád cucá palec.

Závěr

V bakalářské práci jsem se snažila přiblížit problém psychické a emoční deprivace, která ovlivňuje vývoj dítěte. Během celého mého šetření jsem došla k názoru, že negativních vlivů na dítě je celá řada. Pro dítě je velmi důležitý start do života. Život každého jedince nezačíná narozením, ale početím. Velmi záleží na tom, zda je dítě chtěné a plánované, jak zodpovědně přistupuje matka ke svému těhotenství a do jakého prostředí a rodiny se dítě narodí.

Obě případové studie měly společný pouze jeden znak. Děti byly po porodu ihned přijaty do kojeneckého ústavu. Každý případ měl jiný začátek, jiný průběh a i jiný dopad na děti.

U chlapce sehrála v první řadě nenapravitelnou škodu drogová závislost matky, v druhé řadě to byl dlouhodobý pobyt v ústavu (19 měsíců) a následné umístění do jeslí. I to, že se dnes o chlapce starají prarodiče, nevidím jako velké pozitivum. Oba jsou již před důchodem a už teď vykazují známky únavy, neboť chlapec je velmi hyperaktivní. Babička spoléhala na to, že si chlapce vezme do své péče dcera po svém vyléčení ze závislosti. Bohužel se tak asi nestane. Ztotožňuji se v tomto případě s názorem paní ředitelky z kojeneckého ústavu, že pro chlapce by byla vhodnější pěstounská péče či adopce mladších rodičů, kteří by si mohli chlapce vzít z ústavu dříve, a po osvojení by s ním náhradní matka mohla být na řádné mateřské dovolené minimálně do 3 let. Škody, které na něm byly napáchány, jsou již dnes částečně zažehnány. Honza je inteligentní, vnímavý, zlepšila se řeč i slovní zásoba. Bohužel je stále velmi drobný, malý a hyperaktivní.

V případě děvčete si myslím, že sehrálo roli nechtěné těhotenství. Petruška se dodnes až nápadně ujišťuje, zda si ji rodiče nechají a zda ji mají rádi.

Velice obdivuji všechny, kteří se nebojí vzít si za své cizí dítě, dát mu domov a lásku. V tomto případě měla Petra velké štěstí. I když byla v ústavu 7 měsíců, dostala se do rodiny v hraniční době, kdy si dítě začíná vytvářet vazbu na mateřskou osobu.

Proto bych zde chtěla vyzdvihnout i pěstounskou péči a adopci, která může zachránit spoustu malých človíčků.

Vláda plánuje zrušit kojenecké ústavy a nahradit je pěstounskou péčí, které by se ujali speciálně vyškolení pěstouni. Vzhledem k tomu, že tato péče bude státem finančně hrazena, vyvstává otázka, jaká bude úroveň těchto pěstounů a zda tuto činnost nebudou vykonávat pouze ze ziskových důvodů. Dokážou dát dětem to, co nejvíc potřebují? Lásku, vřelost, pochopení a naplnit tak jejich emoční potřebu?

Osobně bych se přikláněla k názoru paní ředitelky, že ústavy by se rušit neměly. V dnešní době jsou tato zařízení na vysoké úrovni a hlavně poskytují zázemí pro děti postižené a pro děti v životní tísni, které mají v ústavu mimořádnou péči. Pro děti zdravé by bylo velmi přínosné, aby v ústavu pobýly co nejkratší dobu. Dle mého názoru maximálně 5 měsíců.

Nejideálnější a bohužel asi utopickou variantou by bylo, kdyby žádné děti ústavní péči nepotřebovaly. Jak vyplývá ze studií, nejdůležitější je pro každého jedince fungující, harmonická rodina, kde jsou uspokojovány všechny jeho potřeby.

A jen v milující rodině může být uspokojena potřeba emoční.

Seznam literatury

1. BOWLBY, John. *Vazba: teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010, 161 s. ISBN 978-807-3676-704
2. ČÁP, Jan a Jiří Mareš. *Psychologie pro učitele*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007, 656 s. ISBN 978-80-73672-737
3. FILLIOZAT, Isabelle. *Do nitra dětských emocí: pochopte, co vám děti sdělují, a naleznete, co skutečně potřebují*. 215 s. Vyd. 1. Brno: Computer Press, 2011. ISBN 978-80-251-3318-7
4. GAVORA, Peter. *Výzkumné metody v pedagogice: příručka pro studenty, učitele a výzkumné pracovníky*. 2. přeprac. a rozš. vyd. Brno: Portál, 1996, 130 s. ISBN 80-859-3115-X
5. HELUS, Zdeněk. *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. 2. přeprac. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2009, 286 s. ISBN 978-80-73676-285
6. HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. 280 s. ISBN 978-80-247-1168-3
7. KOPŘIVA, Pavel. *Respektovat a být respektován*. Vyd. 3. Bystřice pod Hostýnem, Spirála, 2008, 215 s. ISBN 978-80-90403-000
8. KOUKOLÍK, František a Jana DRTILOVÁ. *Vzpoura deprivantů*. Vyd.1 Praha: Makropulos, 1996, 286 s. ISBN 80-901-7768-9.
9. LANGMEIER, Josef a Zdeněk MATĚJČEK. *Psychická deprivace v dětství*. Vyd. 4. Praha: Karolinum, 2011, 215 s. ISBN 978-80-246-1983-5

10. MATEJČEK, Zdeněk a Jana KOLUCHOVÁ. *Osvojení a pěstounská péče*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002, 155 s. ISBN 80-717-8637-3
11. MATEJČEK, Zdeněk. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2005. 184 s. ISBN 80-247-0870-1
12. MATEJČEK, Zdeněk. *Co děti nejvíc potřebují*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2003, 108 s. ISBN 80-717-8853-8
13. MATEJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Děti, rodina a stres*. Vyd. 3. Praha: Galén, 2003, 108 s. ISBN 80-858-2406-X
14. MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, 161 s. ISBN 80-864-2919-9
15. MERTIN, Václav. *Psychologie pro učitelky mateřské školy*. Vyd. 1. Editor Ilona Gillernová, Praha: Portál, 230 s. 2003. ISBN 80-717-8799-X
16. NAKONEČNÝ, Milan. *Psychologie téměř pro každého*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2003, 318 s. ISBN 80-200-1198-6.
17. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2005, 318 s. ISBN 978-80-24609-560.
18. ZEŽULOVÁ, Dagmar. *Pěstounská péče a adopce*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 197 s. ISBN 978-80-26200-659.

Přílohy

Otázky pro rodiče:

1. Jak probíhalo těhotenství a porod?
2. Vyskytly se nějaké komplikace při porodu?
3. Jaké nemoci dítě prodělalo?
4. Jak dlouho bylo dítě v ústavu?
5. Jaký druh náhradní péče byl dítěti poskytnut?
6. Jak prožívalo dítě příchod do rodiny?
7. S kým navázalo dítě nové vazby?
8. Jaká je struktura nové rodiny?
9. Jak probíhal vývoj dítěte?
10. Zájmy dítěte?

Otázky pro učitelky ve školce:

1. V kolika letech dítě do MŠ nastoupilo?
2. Jak probíhala adaptace?
3. Jaká byla úroveň dítěte po psychické i fyzické stránce?
4. Jak se dítě začlenilo do kolektivu?
5. Jak dítě dodržovalo hygienické návyky?
6. Co dítě ve školce zajímalo, s čím si hrálo?
7. V čem se vyskytl problém?

Otázky pro p. ředitelku:

1. Z jakého důvodu byly děti v ústavu hned po porodu?
2. Jak se projevovaly?
3. Kdo měl o dítě zájem?
4. Jaká byla spolupráce s náhradními rodiči

Přehled vývojových pokroků u Honzíka v období 2011 - 2014

Projevy v těchto oblastech :	2011-212	2012-2013	2013-2014
ŘEČ	Nemluví, vydává nesrozumitelné zvuky, první slova ke konci roku	Mluví v krátkých větách, špatná výslovnost, výrazná patlavost	Velký rozvoj, vypráví, je mu rozumět, stále patlavost.
JEMNÁ MOTORIKY	Špatné držení tužky, kreslí hlavonožce	Roste obliba v kreslení, správně drží tužku i štětec, začíná stříhat	Velký zájem o výtvarné a pracovní činnosti, dobře stříhá
HRUBÁ MOTORIKY	Obratný, hbitý až hyperaktivní. Nechytne míč	Stále velmi živý, leze do výšek, míč chytne	Na úrovni ostatních dětí, hyperaktivita
SOCIÁLNÍ VZTAHY	Ubližuje dětem, bere jim hračky, neposlouchá	Beze změn	Objevují se prosocionální vztahy, poslechne učitelku
SOUSTŘEDĚNOST Rozumové sch.	Nesoustředěný, roztěkaný, stále v pohybu. Zájem o knihy pouze bez kolektivu	Umí barvy, počítat, některá písmena, stále roztěkaný	Soustředí se, velmi inteligentní, dobrá paměť, postřeh
NEÚSPĚCH	Vzteká se, křičí, svádí vše na jiné	Beze změn	Umí se přiznat a chybu napravit
HYGIENICKÉ NÁVYKY	Pleny, odstraněny až po 4 měsících v MŠ	Umí držet lžici, chodí na toaletu	Zvládá vše
SEBEOBSLUHA	Neumí se obléci	Obléci se umí, ale vyžaduje dozor. Jinak věci hází	Při oblékání stále zlobí a je mezi posledními
HRA	Hrál si sám, křičel, dětem hračky bral, pohybové a skupinové hry odmítal	Začal hrát společné hry, které dobře znal, stále dětem ubližuje	Začíná si hrát s dětmi, hru řídí, je oblíbený

Přehled vývojových pokroků u Petry v období 2011- 2014

Projevy v těchto oblastech:	2011-212	2012-2013	2013-2014
ŘEČ	Patlavost, velká slovní zásoba	R, Ř, sykavky, dlouhá souvětí	Stále R a Ř, velmi upovídaná
JEMNÁ MOTORIKY	Problémy s držením tužky a stříháním	Dobrý úchop, zlepšení stříhání	Na úrovni, správné držení tužky i nůžek
HRUBÁ MOTORIKY	Hbitá, obratná	Jezdí na koloběžce, začíná na kole	Bruslí, jezdí na kole
SOCIÁLNÍ VZTAHY	Velmi plačtivá, závislá na rodičích	Stále velmi citlivá, pláč přetrvává	Citlivá, velká vazba na rodiče, nepláče, kamarádká
SOUSTŘEDĚNOST	Vnímavá, soustředěná	Velký zájem o poznatky a dění	Učenlivá, vydrží dlouhou dobu u knihy
NEÚSPĚCH	Řeší pláčem, špatně ho snáší	Vyhýbá se věcem, které nezvládá	Stále problémy, ale už jí tolik nevadí prohrát při hře
HYGIENICKÉ NÁVYKY	Bez problémů	Bez problémů	Bez problémů
SEBEOBSLUHA	Při oblékání potřebuje občas pomoci	Obleče se sama	Pomáhá i menším dětem
HRA	Hry s vrstevníky, námětové	Dvě kamarádky, kooperace	Společenská, oblíbená

27. 2. 2013

Honzík namaloval tatínka jak močí do řeky. Babička tvrdí, že takovou situaci nemohl zažít.

18. 2. 2013

Petra namalovala, jak jde s rodiči vyhodit plasty.

20. 6. 2013

Honza namaloval dědu, zkoušel napsat slovo děda. Opět motiv vody

